

Краязнаўства на беларускіх землях у перыяд Расійскай імперыі (1772/1795 — 1917 гг.)

Развіццё краязнаўчага руху ў 1772/1795 — 1864 гг.

У напружанай грамадска-палітычнай сітуацыі ў краі, дзе вядомыя людзі займалі пэўную ідэйную пазіцыю, Кіркор прытрымліваўся памяркоўных поглядаў. Але гэта не забяспечыла яму ні ляльнага стаўлення з боку прадстаўнікоў адміністрацыі, ні сапраўднай павагі з боку мясцовай інтэлігенцыі. Пад час паўстання 1863 г. ён быў пад моцным прэсам уладаў. Вядомае выказванне Мураўёва-вешальніка: «Я держу Киркора, потому что он знает, что я 20 раз могу его повесить». Пасля паўстання ўлады стварылі немагчымыя ўмовы для яго працы ў Вільні, і ён з'ехаў з Беларусі. Часам, калі Кіркор удзельнічаў у акцыях падтрымкі царскага ўрада, яго дзеянні атрымлівалі рэзкае асуджэнне ў мясцовай грамадскай думцы.

У фалькларыстыцы адметны след пакінуў Ян Чачот, са школьных гадоў сябра А. Міцкевіча, член Таварыства філаматаў у Віленскім універсітэце. Вярнуўшыся з ссылка на Урал, вывучаў этнаграфію і фальклор роднага краю, выпусціў зборнік фальклору «Сялянскія песні з-над Нёмана і Дзвіны» (1837–1846). Займаўся складаннем слоўніка найбольш адметных словаў і выразаў Навагрудчыны. У артыкулах ён дэталёва аналізаваў беларускую мову, выявіў яе дыялекты.

Сярод выдатных беларускіх краязнаўцаў гэтага перыяду два імя займаюць асобае месца. Гэта браты Канстанцін і Яўстах Тышкевічы, графы Лагойскія, прадстаўнікі той часткі арыстакратыі, чые лепшыя саслоўныя рысы — высякароднасці, годнасці, дасканалы

выхаванасці, беззаганнага густу — спалучаліся з глыбокімі ведамі і навуковымі захапленнямі, адданым служэннем Айчыне і грамадскім ідэалам. Канстанцін і Яўстах выраслі ў атмасферы багатых духоўных інтарэсаў і высокай культуры. Іх бацька Піус Тышкевіч і маці Аўгуста Плятэр захапляліся мастацтвам, навукай, кнігамі. У Тышкевічаў была багатая бібліятэка, у т.л. творы на старажытнай беларускай мове, мастацкая галерэя, музей; бацька вёў сямейны архіў, пісаў дзённікі і хроніку роду. Ён жа пабудоваў для сям'і ў Лагойску палац у класічным стылі (разбураны ў Вялікую Айчынную вайну). Туды часта наведваліся знакімі гасці — аматары навукі і мастацтваў: Плятэры, Ходзькі, Прушынскія, Кастравіцкія, Ржэўскія, Слізні, П. Шпілеўскі і інш.

Пад уплывам бацькоў і асяроддзя Канстанцін і Яўстах з дзяцінства палюбілі родныя мясціны, захапляліся гісторыяй, археалогіяй, мастацтвам, выходзілі ў патрыятычным духу. Першыя раскопкі яны зрабілі ў ваколіцах Лагойска, а Яўстах ужо ў 23 гады апублікаваў першую навуковую працу па выніках раскопак. Сам даследчык успамінаў: «Пачаў капаць курганы ў 1837 годзе ў Лагойскім графстве, якія дагэтуль, хоць бы нават выпадкова, не былі разбураныя. Яны лічыліся паводле народнай традыцыі недатыкальнымі. Мусіў сялянам шчодро плаціць, каб узяліся капаць, і сам разам з імі капаў, каб хоць крыху ўзяць на сябе грэх». Сяляне, перш чым узяць у рукі рыдлёўку, становіліся на калені, маліліся за памерлых і толькі тады распачыналі раскопкі.

Нават у працэсе працы, калі ўжо ўпалі векавыя хваіны, узнятая была слой за слоем зямля і перад вачыма адкрыліся астанкі спаленага чалавека, а Яўстах падымаў абрадавыя слязніцы (посуд, які ставілі памерламу ў магілу і ў які быццам бы збіраліся слёзы родных), разглядаў пацеркі і іншыя ўпрыгожанні, сяляне зноў становіліся на калені і «творілі молитвы за упокой усопших». Ішоў час, і Я. Тышкевіч настойліва пашыраў свае веды ў археалогіі, гісторыі, фальклору. Ён амаль бесперапынна праводзіў экспедыцыі па Міншчыне, асабліва Барысаўшчыне і Лагойшчыне, выязджаў на Заходнюю Дзвіну, Нёман і іншыя мясціны. Зямля раскрывала перад ім свае таямніцы. Вельмі многа знаходак папаўнялі хатнюю калекцыю. Так, у Лагойскім графстве ў ваколіцах Краснага Бора Я. Тышкевіч раскапаў цэлае паселішча. Выяўленыя былі ўнікальныя па мастацкім выкананні прадметы з эмаллю, якія склалі цэлую калекцыю (зараз яна захоўваецца ў Дзяржаўным археалагічным музеі ў Варшаве).

Навуковыя інтарэсы Тышкевічаў пашыраліся: браты вывучалі прыроду, гаспадарчы стан, заняты населеніцтвам, уклад жыцця сялянаў, культурныя здабыткі. Вынікі гэтай працы знайшлі адлюстраванне ў музейных калекцыях і публікацыях.

**Валянціна
САІТАВА**

(Працяг будзе)